

Глед раняването на фронта,
1917 година

Гео Минаев

ИЗКУСТВОТО ЦЪФТИ САМО НА ПОЧВАТА НА СВОБОДАТА

ГЕОРГИ ЯНЕВ

Едно от последните си писма от фронта, преди да бъде ранен, Гео Милев пише на близкия си приятел Николай Лицев. Цитира стихове на любими поети, споделя творчески намерения, но е някак успокоен, нещо нехарактерно за неговия темперамент. Пише почти примурено: „И стоя пред свирепата реалност.“

А едно от първите писма, когато идва на себе си след тежкото раняване, е отново до Лицев. С жестока самоирония разкрива душевното си състояние: реалността „ме мачка безмилостно!“ Приканва „онези големи идеалисти, които бягат от реалността и искат да гържат гушата си постоянно пияна“, да отидат сред свирепата реалност, където няма „изкуствени раеве“, а преобладават „естествените адове“.

На близкия си приятел, с когото са споделяли сродни естетически и философски концепции, Гео Милев се изповядва като пред себе си: „Реалността излезе много по-мощна, отколкото можеше да се вярва: тя е превърнала МЕНЕ на реалност, аз съм ореализиран или просто – орезилен!.. Реалността фрази не търпи и на най-големите фразьори най-зле отмъщава: избалаква им очите... Нерадостно!“

Идеализмът търпи катастрофален крах в сблъсъка със свирепата действителност. След тези жестоки прозрения крачката до експресионизма е само една...

* * *

„Поезията като изкуство не познава нито националност, нито партийност. Поетът пее за чисто изкуство, възхвалява или описва от гледището на сво-

ето изкуство както красивите, така и мрачните събития или случки от реалния живот – но всичко това той върши, като стои на своя висок трон на гребнавите дръзки в живота, на който го поставя неговото призвание от лирата на изкуството. В своето отношение към отделните епизоди в живота около му, които му правят силно впечатление, той страна не взема: той не възхвалява едни, да обижда други – той само рисува всичко, което вижда, и го рисува с нежните и мили краски на поезията, които само неговото творчество може да даде, и то така, че когато четецът проумее неговото произведение, той ще вижда там само едно цветно, а не фотографическо обрисуване на даден епизод от живота...“ Не, това не са детски записки на малкия Георги Касабов, нито на юношата Георги Милев, това са нескопосаните „естетически мотиви“ на обвинението и присъдата срещу Гео Милев и неговата поема „Септември“. Чрез тези мотиви се оправдава и присъдата срещу младия авангардист и гражданин – една година затвор и 20 000 лева глоба по Закона за защита на държавата. Нищо, че мотивите наподобяват неправилно наизустен чужд естетически идеал... Но има и още нещо: повече от очевидно е, че отдавна забравеният съдия е пописвал стихове и е защитавал определени естетически идеи. В този смисъл присъдата над Гео Милев освен политическия ѝ характер има и привкус на отмъщение. Отмъщението на графоманията над талантливия и стойностния творец. Отмъщението на невежеството, както ще напише десет години по-късно покрусеният баща Милчо Касабов.

Предварително приготвената си писмена защита за пред съда Гео Милев не произнася по молба на най-близките си, които са се страхували да не бъде разгразнен съдът. Но в бележките, по които се е защитавал, има редица сходни опорни точки, затова пис-

мената защита до голяма степен е сведена до съда. А тя завършва с гумите: „Господа съдици, за честта на българското правосъдие не произнасяйте осъдителна присъда, защото с нея бихте нанесли удар, рана, петно върху р о д н о т о и з к у с т в о и неговото развитие. Изкуството цъфти само на почвата на свободата. Не стеснявайте писателя, за да не убивате изкуството!“

Гео Милев опонира на основното обвинение „естетически“: „А к а к се описва известно събитие, това зависи от художествения похват и способности на автора и не влиза в оценката на съдилищата и властите.“ И още: „Оценката пък на отделните гуми, термини, изрази подлежи да се разглежда не от улавния съд, а само от литературната критика.“ Личи, че част от „идеалиста“ Гео Милев в била все още жива. Убеден в правотата си, той спори, излага аргументи, защитава страстно тези и идеи. Тази последна „битка“ на Гео Милев е интересна и с друго: тя представя автора на „Септември“ като цялостно завършена естетическа и гражданска личност.

* * *

Началото на двайсетия век, макар да се определя като век на телефона и телеграфа, в крайна сметка, особено в първата си половина, е век на писмовната комуникация. Чак през петдесетте и шестдесетте години се заговори за „края на писмото“, макар по-късно да се забелязва и възраждането му чрез модерните технологии.

Твърдо може да се каже, че Гео Милев е нямал отношение към документа като историческа стойност. Най-близките му от семейството разказват как малкият Георги рисувал и съставял вестничетата си, пишел първите си стихчета, първите си рецензии и пр. и захвърлял сътвореното. За радост семейството -

най-вече в лицето на бащата Мильо Касабов и по-малкия брат Борис – събирало рисунките, вестничета, стиховете и затова началните творчески години на младия Георги са добре документирани.

Бащата, майката, братът и сестрите са били убедени, че Георги е необичаен, различен, с ярко изразени творчески заложби, и ревниво са пазели всичко сътворено от любимия син и брат.

По същият начин съпругата му Мила и децата след неговата гибел постъпват с документите и вещите, останали от Гео Милев – ревностно ги пасстрият и „разнасят“ из София от квартира на квартира, за да останат за изследователите днес.

Точно по противоположен начин е постъпвал малкият Георги, а и зрелият Гео Милев – не съхранявал получените писма от близки и приятели, оригиналите на преводите и голяма част от оригиналите на поезията и критическото му творчество е пропагала по печатници и словослагатели безвъзвратно.

Обичал е да колекционира любими картини, репродукции, картички дорци, но към оригиналите на собственото си творчество и към писмата на близките и приятелите нямал „историческо отношение“. Не защото е бил лишен от усет за ролята си на творец и значението на културната си дейност, напротив – в това отношение е бил критикуван, неоснователно впрочем, от свои съвременници недоброжелатели, че преувеличавал ролята си на фактор в българската култура. По всяка вероятност „артистичното“ му отношение към писма, документи и негови рисунки се дължи на личностно отношение, както и на факта, че битовият му живот е бил изключително динамичен и непрекъснато свързан с неуредици и промени на квартири.

Писмата на Гео Милев до семейството (основно до бащата) са съхранени и публикувани, писмата му

до приятели, сътрудници на списанията, които издава, и познати, също са запазени в основната си част, но писмата до него от баща му, роднините, приятелите, близките до голяма степен са безвъзвратно загубени. Близо 120 са запазените писма на Гео Милев до баща му, а от Мильо Касабов до Гео Милев са запазени само две-три.

* * *

Единствен Георги от децата взема името на бащата, всички останали се именуваат и погнисват Касабови. Георги от малък гържи на Милев, на името на бащата. По-късно и при писателския си псевдоним ще видоизмени своето име, но това на баща си - не. То - Милев - си остава запазена марка на Георги до края на живота му. Връзката между двамата е особена, тя иска специално възглеждане, разбиране и анализиране. Бащата - презърнал идеите на Възраждането, отдал се изцяло на тях след Освобождението, участвал с пушка в ръка при Съединението на България, народен учител, будител, вестникар, издател, книжовник, е възпитавал децата си в духа на идеалите на Възраждането. Синът, наследил най-доброто от баща си - наследява идеите на своя биологичен и духовен настойник, но и ги надскача няколкократно - е вперил взор в Европа, в нейните културни постижения и „ламти“ да подпомогне родното изкуство да се изравни, че и да изпревари даже европейското.

Единият - бащата - е реалист и реалистичен мечтател, другият - синът - е иреалист, но, странно - оптимист в помислите си (нали затова са го обичали толкова много и Димчо Дебелянов, и Лилев, и Ясенов, и Л. Стоянов - все „велики иреалисти“ в онези години).

Писмата до бащата най-добре характеризират Гео Милев, защото през него той е бил най-искрен и

най-откровен. Даже когато изглежда, че Гео Милев е недопустимо гързък с родителя си, това е външно, измамно впечатление, защото самият Мильо Касабов е възпитавал така децата си, най-вече Георги: да бъдат равноправни в мненията си с него, да разсъждават с главите и сърцата си, да бъдат верни на себе си, на рода и на родината.

Затова са много любопитни и интересни като търсения във философски, естетически и етически план юношеските увлечения на Гео Милев, които той споделя с баща си в най-ранните си писма.

Не по-малко интересни са професионалните намерения на Гео Милев да направи впечатляващо европейско книгоиздателство, въвеждайки нови и модерни издателски концепции, свързани с естетически изгържани книгопродукти, дискретна и сериозна реклама на изданията, високо качество на продукцията, специализация на издателството и прочие — все нови за времето си идеи. За съжаление тези „идеи“ не са били много печеливши тогава и от тук са произтичали редица конфликти между бащата и сина. Ние не знаем от какво точно е недоволствал родителят, но от писмата на сина разбираме какви са били неговите претензии. Мильо Касабов е роптаел срещу „нагона“ на сина си, както той нарича неговото неустово желание да издава европейски модерни автори, предупреждава го, че българският читател не е дорасъл за такава литературна продукция, и дискретно го моли да се насочат към по-печеливша издателска дейност или поне да балансират продукцията на издателството, но среща твърдата позиция на сина си, мечтаещ да утвърди едно издателство и едно списание („Везни“) на европейско равнище. Бащата се е страхувал за бъдещето, но вярно е следвал Георги, защото такъв е искал да го вижда като гражданин и творец, затова докрай е бил с неустовия си син. Той успява чрез труда

си и чрез невероятната си пестеливост (без да е скъперник, даже напротив!), чрез реалистичните си идеи като издател, книжар и търговец да издържа семейството си, да даде добро образование на децата си, като повечето следват в чужбина. Мильо Касабов успява да се пребори с невероятната инфлация след Световната война, но не издържа на другата стихия – стихията на Гео Милев като издател и списовател. Бащата фалира през 1922 година, разпродава имоти и филиали на книжарницата си, за да спаси Гео от задължения към печатниците...

В същото време Мильо Касабов тайно се гордее със сина си, радва се на талантите му, радва се и на приятелствата му с известни млади поети.

* * *

Всичките приятели на Гео Милев от началото на века са по-възрастни от него: Димитър Подвързачов с четирнадесет години, Николай Лилюев с десет, Димчо Дебелянов с осем, Людмил Стоянов със седем, Христо Ясенов и Николай Райнов с по шест. При това всички до един са вече утвърдени млади поети около 1911–1912 година, когато Георги Милев студентства в Софийския университет. Към тая бохемстваща в началото на миналия век приятелска група, около която гравитират и други поети и писатели – Константин Константинов, Георги Райчев, Йордан Йовков и др., се присъединява и Георги Милев. Помогнало му е познанството на баща му Мильо Касабов с Димитър Подвързачов. В края на деветнадесетия век и в началото на двадесетия в книжарницата на Мильо Касабов често гостувал един млад и рошав младеж, който пропагандирал социалистическите идеи. Мильо Касабов, който недолюбвал политиката, но все пак имал известни пристрастия към социалдемократията, харесвал острия и много язвителен език на рошавия

младеж, който се казвал Димитър Подвързачов. Самият Георги Милев е виждал Подвързачов в книжарницата на баща си. „Връзката“, разбира се, е много сериозна, но все пак за приятелство между Подвързачов и Гео Милев може да се говори до голяма степен условно. Става дума по-скоро за уважение и известен респект, който е имал младият Георги Милев към своя почитан в литературните среди съгражданин. Причината по всяка вероятност е в разликата в годините (не случайно Подвързачов е Бащата за приятелите от бохемата), но и в различната нагласа на двамата по общественото устройство: Подвързачов – сатирик и песимист, Гео Милев – радикал и оптимист.

Още нещо помага на Георги Милев да се влее в тази среда – деликатният и сърдечен Николай Лилиев, също старозагорец, също познат и уважаван поет от Мильо Касабов. Николай Михайлов, както се е подписвал в началото на миналия век Лилиев, посреща младия си старозагорски познат добронамерено, защото е впечатлен (той, ерудицията!) от невероятните познания на младежа, впечатлен е от изключителните идеи и щения на съгражданина си да „превзема света“ и духовното в него.

Писмата, които си разменят Гео Милев и Димчо Дебелянов, Лилиев, Ясенов, Л. Стоянов между 1915–1920 година, са важни не само за биографията на Гео Милев, те са важни и за епохата – характеризират както индивидуалните черти на отделните творци, така и общото между тях, морала на времето, чертаят психологическите характеристики на индивидите.

Интересни са обръщенията в писмата между приятелите: Димчо Дебелянов обикновено се обръща към Гео с „милият Милев“, Лилиев с неизменното „скъпи мой Гео“, при това на френски, а Л. Стоянов и Ясенов се обръщат към Гео с традиционното „драги мой“. С какво толкова ги е впечатлил този младеж, хлапак все

още в техните очи, „студент“, както шеговито ще се обръща към него Димчо Дебелянов, заради което Гео Милев остро е реагирал, или „до Гео Милев, поет символист“, както ще нарисва пликовете си Николаї Михайлов, за което Гео Милев малко-много се е докачал. Истината за тяхното така „бащинско“, но и приятелско отношение навярно е във факта, че те просто са го обичали. Заради всичките му качества, заради самия Гео Милев.

Много показателно в това отношение е едно недоразумение в писмата между Л. Стоянов и Гео Милев. В писмо от Берлин, където се лекува, до Л. Стоянов, който все още е на фронта, Гео Милев пише на приятеля си, че е „с моята Мила К.“, с която сключва брак в България по-късно. Л. Стоянов му пише отново от фронта много сърдечно и благодарствено писмо и завършва така: „А що да мисля за това „с моята Мила К.? Ей Богу, прощавай, но ти си луг!“ Следва: „Твой сърдечен Людмил.“ Очевидно Гео Милев е изтълкувал въпроса като упрек и като истински влюбен човек е реагирал светкавично, при това остро и нападателно, в негов си стил. За съжаление това му писмо до Л. Стоянов не е запазено, но разполагаме с отговора на Стоянов, който е превъзходен документ на времето за отношенията между приятели писатели: „Драги Гео, твоята очарователна сръжня ме трогва. Не, мойто момче, не съм искал да те обидя. Виждам, че си влюбен до уши. Не помня точно фразата, която те е засегнала, но вярвай, работата не е тъй ужасна. Никога не съм мислил да те пращам в „лудница“, прости ме, Боже! Вярно е, че останах изненадан от твоето съобщение: „Тук съм с моята Мила К.“ Нямам ли право да се учудя? Признай, че и друг на моето място не би останал равнодушен. Най-после това е тъй неочаквано, тъй романтично, че да наречеш един романтик „луг“ е, ако не извини-

телно, във всеки случай обяснимо. Нали помниш у Хорация (ако не се лъжа): „Този там е или поет, или луг.“ Една фраза, която употребяваме тъй често, когато сме двамата, написана, прави фурор и е способна да ни скара – не е ли странно това? И тъй ти разбираш, че не те обвинявам в болестта на Хамлета, макар че за твоя чест голяма трезвост не ти е присъща. Драги, драги Гео, колко си пленителен!“ Писмото отново е подписано „Твой сърдечен Людмил Стоянов“, а преди това е и последното изречение: „Предай на Мила моите поздравии и извинения.“

Тази „сръдня“ подсказва, че Гео Милев е бил готов да воюва за честта и морала си докрай, при това със всички, дори и с приятелите си, ако честта и моралът му са били накърнени и застрашени. Подсказва обаче и че Гео Милев е бил достатъчно самокритичен, за да приеме своята грешка и отношението му към приятеля даже да укрепне след нелепото недоразумение. Съвсем друг е въпросът за естетическите „разминавания“ между Гео Милев и Л. Стоянов, който след години „отива“ при „хиперионовци“, за да остане със символистите, не одобрявайки експресионистичните увлечения на Гео Милев. Естетическите противоречия не пречат на чисто човешките им добри отношения.

Подобни са отношенията между Гео Милев и Иван Радославов, факлоносеца на символистите. Преди да почне да издава „Везни“, Гео Милев под модерна поезия разбира все още символизма и затова държи на бъдещото сътрудничество на Радославов, същевременно Радославов влиза и в плановете му на преводач в издателската дейност на „Везни“. По това време двамата освен чисто роднинските връзки (водят две сестри), имат и много общи естетически интереси. По-късно стават естетически „противници“, ще си разменят и доста остри реплики в печата, но в чисто битов план си остават близки и сърдечни приятели.

Тези факти освен характеристика на самия Гео Милев са характеристика и на времето, на взаимоотношенията – естетически и етически.

* * *

Далеч преди Гео Милев да бъде „орезилен“, по собствена му безпощадна самоирония, Николай Лилиев в писмата си се обръща към младия си приятел с топла шега, наричайки го „Велик иреалисто“. Самият Гео Милев пише в ранните си статии против реализма в литературата, а на приятелите си в писмата – срещу реализма в социалния и обществения живот, бленувайки „иреалността“. Младежът го такава степен е позънат от иреалността на идеите си, че предлага на Димчо Дебелянов „да устроим на столичани невиждано досега зрелище – да се избесим всички по електрическите стълбове на бул. „Цар Освободител“. Да се избесят като протест срещу живота, сиреч иреалността, който (която) пречи на младите поети да се реализират в... литературата. Тази своя идея Гео Милев споделя и с Николай Лилиев, който фино и деликатно иронизира както младия си събрат, така и своите си „иреалности“. Същата идея Гео Милев упорито лансира и сред останалите си приятели – Ясенов, Л. Стоянов, Н. Райнов и други. По всяка вероятност „проектът“ му не е приет с възторг, затова той търси „помощ“ и от Димчо Дебелянов, който сред приятелите си се води също за „велик иреалист“ както в литературата, така и в живота. Двадесет и осем годишният тогава Димчо Дебелянов отговаря с известно закъснение на писмото на Гео Милев, което за съжаление е неизвестно. Закъснението е по причина, че Дебелянов презръща идеята на по-младия си събрат, на когото очевидно вярва и явно обича, и започва да убеждава своите (общите им) приятели да се избесят в името на каузата, която им предлага Гео Милев и

която те „иреално“ споделят. Много сериозно Дебелянов признава, че се „мъчех да убедя себе си и другите, че е време да познаем своето нищожество“, като последват „съвета“ на Гео Милев да се избясят по електрическите стълбове. „Но, със саморазголващо се чувство за хумор продължава Димчо Дебелянов, какво да правиш, о камък удариха уверенията ми: ни мене, ни на другите не им се иска да погинат още млади и зелени, и то по литературни причини...“ Реалността вече е работила против иреалността, но за това комай не се е догаждал само оптимистичният приятел на изявения млади поети... Сигурно пък те затова са го обичали. Заради неговата невинност в наивността на крайните му помисли. По някакъв начин той им е възхвалявал кураж с неустовостта на авангардните си идеи, с които те вече вътрешно в себе си са били почнали да се сбогзват. А не са виждали други пътища за творчеството си. Затова сигурно в същото писмо Димчо Дебелянов го пита как е, как живее и го моли да се обаждат по-често, щото „ние тука караме по стария път...“. Още навремето Димчо Дебелянов е забелязал, че Гео Милев носи заряда на разрушението на старото (старите пътища в литературата и изкуството), но носи и надеждата за новото, даже и когато проектите му са авангардно неприемливи...

Най-любопитното от скандалния „проект“ на Гео Милев е обаче в обстоятелството, че тази „тема“, породена от сплина на българските пред- и следсимболисти, не е изследвана и даже въобще не се засяга в литературната история. Идеята на Гео Милев надвървя рамките на крайните европейски и световни авангардисти в по-късните десетилетия на миналия век с необичайните им „инсталации“ и прочие... Друг е въпросът, че в неговата идея живеят желанието и убеждението за жертвоготовност в името на литературата и изкуството.

* * *

Документалното наследство от Гео Милев е богато и добре изследвано. Основната част от документите са публикувани в Литературен архив Гео Милев, 1964 г., БАН, София. В настоящия том документите са дообогатени с редица нови находки – най-вече с твърде важните документи, оставени от бащата на Гео Милев Мильо Касабов. Молбите, заявленията, записките, размислите на Мильо Касабов около и след „безследното изчезване“ на писателя са потресаващи не само с мъката, болките и грамите на бащата, но са и показателни за едно чудовищно време на подлост и липса на елементарен хуманизъм към личността на твореца и човека въобще. Същото внушение произтича и от новопубликувания документ на Мила Гео Милева (Удостоверение, издадено от Министерството на вътрешните работи), което също свидетелства не само за жестокостта, но и за коварството на „неотговорните фактори“ в обществения и политическия живот на България през двайсетте години на миналия век.